

EDÍCIA MELÓDIÍ SLOVENSKÝCH DUCHOVNÝCH PIESNÍ Z TLAČÍ 16. – 18. STOROČIA NA MARGO JEDNÉHO HYMNOLOGICKÉHO PROJEKTU

Peter RUŠČIN

Abstract

This paper is devoted to the practical issues of the project of a print edition of melodies of Slovak hymns from the printings of the 16th – 18th centuries. This project is realized at the Institute of Musicology of the Slovak Academy of Sciences. The forthcoming edition is to be divided into two volumes (Melodies from Printings published between 1571 and 1674, Melodies from Printings published between 1681 and 1798). The realisation of an edition comprising about 1100 melodies raises a number of questions related not only to transcription issues and the problem of melodic variants, but also to the availability and completeness of surviving sources, the selection of sources for comparison, or the system of bibliographical abbreviations. The starting point for dealing with these questions are, among others, comparable foreign editions of melodies of sacred hymns – the 3rd series of *Das deutsche Kirchenlied* (so called *Edition deutsches Kirchenlied* – EdK), as well as the revised edition of *Régi magyar dallamok tára I.* by Ilona Ferenczi.

Keywords: edition, old printing, melody transcription, hymn

Abstrakt

Článok je venovaný praktickým otázkam realizácie projektu printovej edície melódií slovenských duchovných piesní zo 16. – 18. storočia, realizovanom na Ústave hudobnej vedy SAV, v. v. i. Pripravovaná edícia má byť rozdelená do dvoch zväzkov (Melódie z tlačí vydaných v rokoch 1571 – 1674, Melódie z tlačí vydaných v rokoch 1681 – 1798). Realizácia edície zahŕňajúcej vyše 1 100 melódií nastoľuje viaceré otázky súvisiace nielen s problematikou transkripcie a melódických variantov, ale aj s dostupnosťou a úplnosťou zachovaných exemplárov tlačí, výberom prameňov pre komparáciu alebo systémom bibliografických skratiek. Východiskom pre riešenie týchto otázok sú okrem iného porovnateľné zahraničné edície melódií duchovných piesní – 3. séria edície „*Das deutsche Kirchenlied*“ (*Edition deutsches Kirchenlied* – EdK), ako aj revidované vydanie prvého zväzku staršej edície „*Régi magyar dallamok tára*“ od Ilony Ferenczi.

Kľúčové slová: edícia, stará tlač, transkripcia melódie, duchovná pieseň

Úvod

Databáza melódií historických duchovných piesní Slovákov chýba odbornej verejnosti už mnoho rokov. Okolité národy, s ktorými nás spája spoločný kultúrno-geografický kontext, už podobné projekty v minulosti realizovali. Klasické viaczväzkové diela Johanna Christopha Andreeasa Zahna (1817 – 1895) a Wilhelma Bäumkera (1842 – 1905) venované melódiám nemeckých duchovných piesní boli publikované ešte v 19. storočí.¹ Po nich v Nemecku nasledovali ešte ďalšie rozsiahle edičné projekty tohto typu.² Posledným z nich je zatiaľ tretia séria edície *Das deutsche Kirchenlied* známa pod skratkou EdK (Edition deutsches Kirchenlied). Táto reprezentatívna edícia vychádzala v rokoch 1993 – 2010 v nakladateľstve Bärenreiter, zameriavajúceho sa na hudobné tlače a literatúru o hudbe. Dnes už uzavretá edícia EdK obsahuje nápevy nemeckých duchovných piesní z tlačí obdobia medzi rokmi 1481 a 1610.³ Edičný projekt mal pôvodne zahŕňať melódie z tlačí až do roku 1680, avšak pre nedostatok finančných prostriedkov musel byť predčasne ukončený. V Maďarsku vyšli v rokoch 1958 a 1970 dva zväzky edície *Régi magyar dallamok tára* obsahujúce melódie maďarských piesní, predovšetkým duchovných, z rukopisných i tlačených prameňov 16. a 17. storočia.⁴ Prvý zväzok tejto edície vyšiel v aktualizovanom, prepracovanom vydaní iba pred niekoľkými rokmi.⁵ V Poľsku sa od 60. rokov minulého storočia realizovali edície historických duchovných piesní a ich nápevov podľa vybraných žánrov (vianočné koledy, pašiové piesne).⁶

¹ ZAHN, Johannes. *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder*. Band 1-6. Gütersloh: Bertelsmann, 1889 – 1893. Reprint: Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1963. BÄUMKER, Wilhelm. *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen*. Band I-IV. Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung, 1886 – 1911. Reprint Band I-IV: Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1962. Reprint Band I: Classic Reprint Series, Forgotten Books, 2017.

² Prvým z nich bol širšie koncipovaný edičný projekt *Handbuch der deutschen evangelischen Kirchenmusik*, v rámci ktorého boli melódiám duchovných piesní a cirkevných spevov venované dve časti prvého zväzku *Altargesang – Die einstimmigen Weisen*, (Göttingen, 1941), *Die mehstimmigen Sätze* (Göttingen 1942). V pláne boli aj dve časti tretieho zväzku *Das Gemeindelied – Die einstimmigen Liedweisen, Die mehstimmigen Liedsätze*, z ktorých vyšlo niekoľko zošitov. Na projekte realizovanom už od 30. rokov 20. storočia sa autorsky podieľali významní nemeckí hymnológovia Konrad Ameln (1899 – 1994), Christhard Mahrenholz (1900 – 1980) či Wilhelm Thomas (1896 – 1978). Porovnaj: FINSCHER, Ludwig. *Das Handbuch der deutschen evangelischen Kirchenmusik*. In: *Die Musikforschung*. 12 (1959), 2, s. 187-196. Neskôr sa nemeckí hymnológovia muzikologického zamerania priklonili k ekumenicky zameranému projektu *Das deutsche Kirchenlied*, ktorý mal zahŕňať melódie duchovných piesní všetkých kresťanských konfesií, zatiaľ čo na konfesionalnej báze pokračovala nemecká evanjelicko-luteránska cirkev vo vydávaní komentárov k duchovným piesňam jej aktuálneho spevníka v sérii *Handbuch zum Evangelischen Gesangbuch*. Séria vychádza od roku 2000 v nakladateľstve Vandenhoeck & Ruprecht v Göttingene.

³ Porovnaj: STALMANN, Joachim. Vorwort. In: *Das deutsche Kirchenlied : Abteilung III : Abschließender Registerband zu EdK 2-4*. Kassel, Basel, London, New York, Prag: Bärenreiter, 2010, s. 7. Edícia bola rozdelená do štyroch častí – *Die Melodien bis 1570, Die Melodien 1571 – 1580, Die Melodien 1581 – 1595, Die Melodien 1595 – 1610* a vrátane poznámkového aparátu, dodatkov a registrov obsahuje celkovo 12 zväzkov.

⁴ CSOMASZ TÓTH, Kálmán. *A XVI. Század magyar dallamai*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958; PAPP, Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970.

⁵ CSOMASZ Tóth, Kálmán a Ilona FERENCZI. *A XVI. Század magyar dallamai* I. kötet, II.kötet: 2. átdolgozott, bővített kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017.

⁶ NOWAK-DEUŻEWSKI, Juliusz. *Kolędy polskie*. Tom I., II. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1966; KOROLKO, Mirosław a Juliusz NOWAK-DEUŻEWSKI. *Polskie pieśni pasyjne. : Średnowiecze*

Neskôr sa pozornosť zamerala na spracovanie obsahu jednotlivých prameňov najstaršieho obdobia nototlače v Poľsku. Od roku 2010 začali v Krakove vychádzať zväzky série *Hymnorum poloniae antiquorum corpus* s edičným spracovaním melódií duchovných piesní z najstarších poľských kancionálov.⁷ Séria nadviazala na edíciu Piotra Poźniaka venovanú viachlasným úpravám duchovných piesní z obdobia renesancie.⁸

Rozsiahlejší hymnologický edičný projekt sa zatiaľ nerealizoval v Čechách a na Morave, kde treba spracovať niekoľkonásobne rozsiahlejší materiál, než na Slovensku alebo v Maďarsku. Pred vyše dvoma desaťročiami sa zásluhou Stanislava Tesařa podarilo vytvoriť internetovú databázu digitalizovaných nápevov českých duchovných piesní a cirkevných spevov zo 42 tlačených aj rukopisných prameňov.⁹ Databáza *Melodiarium hymnologicum Bohemiae* je aj v súčasnosti veľmi nápomocná aj pre slovenských bádateľov. Výber prameňov je však zameraný na staršie obdobie do začiatku 17. storočia. Jedinú výnimku tvorí zaradenie prvého vydania obsiahlej tlače *Kancionál český* od Václava Šteyera z roku 1683, čo zvyrazňuje nekompletnosť tejto databázy vo vzťahu k mladšiemu obdobiu, aj keď je vítaným rozšírením. Pre slovenský hymnologický výskum by táto databáza poskytla mnoho ďalšieho cenného materiálu ku komparácii, ak by zahŕňala viac prameňov z obdobia baroka.

Predchodcovia

Niet pochybností, že reflexia národnej minulosti a poznávanie vlastnej tradície v takej dôležitej oblasti, akou bola v minulých storočiach prax spevu duchovných piesní, je odrazom kultúrnej vyspelosti národa. Keď od 40. rokov 20. storočia slovenská hudobná historiografia postupne predkladala v niekoľkých syntézach prvý ucelený výklad hudobných dejín Slovenska na základe komplexnejšieho pramenného výskumu, niektorí muzikológovia sa začali viac zaujímať aj o hymnológiu. Samozrejme, až do 90. rokov 20. storočia sa tak dialo iba neoficiálne. Melódie z prvého vydania *Cithary Sanctorum* a z dvoch vydaní kancionála *Cantus Catholici* s krátkymi komentármi boli publikované už veľmi dávno, pred 70 rokmi.¹⁰ Napriek tomu, že šlo len o notovú prílohu kolektívnej

i wiek XVI. Tom I, II. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1977.

⁷ POŹNIAK, Piotr a Anna KOCOT. Piesni z kancjonalów Jana Seklucjana (1547, 1550, 1559) oraz z różnych drukow (ok. 1554 – ok. 1607). Kraków: Musica Iagellonica, 2012; GRUCHAŁA, Janusz a Piotr POŹNIAK. Jakub Lubelczyk: Psalterz i kancjonal z melodiami drukowany w 1558 roku. Kraków: Musica Iagellonica, 2010; MALICKI, Marian et.al. Piesni z katechizmów Ewangelików Reformowanych (1558 – 1600). Kraków: Musica Iagellonica, 2018 (2 zväzky).

⁸ POŹNIAK, Piotr a Waclaw WALECKI. *Polska pieśń wielogłosowa XVI i początku XVII wieku*. (Monumenta Musicae in Polonia, Seria B) Tom I. *Nuty i komentarze*. Tom 2. *Teksty*. Kraków: Musica Iagellonica, 2004.

⁹ *Melodiarium hymnologicum Bohemiae*. Copyright: © Stanislav Tesař (konceptia katalógu), Mgr. Martin Kuchař (software). [online]. 2009 [cit. 2024-05-10]. Dostupné z: <https://melodiarium.musicologica.cz/login.php>

¹⁰ BURLAS, Ladislav. *Cithara Sanctorum*. In: BURLAS, Ladislav, Ján FIŠER a Antonín HOŘEJŠ. *Hudba na Slovensku v XVII. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1954, s. 209–263. BURLAS, Ladislav. *Cantus Catholici*. Tamže, s. 264–344. Je zaujímavé že tento edičný počin sa mohol u nás realizovať v poststalinistickej spoločenskej atmosfére. Možno práve „nenápadnosť“ Burlasovej kapitoly v rámci knižnej monografie či pasáže dôsledne vysvetľujúce duchovnú pieseň v duchu tzv. historického ma-

vedeckej monografie, táto publikácia je dodnes základnou referenčnou príručkou ku komparatistickému výskumu zahraničných hymnológov.¹¹

Na pôde sekcie hudobnej vedy niekdajšieho Umenovedného ústavu SAV bol v 70. rokoch minulého storočia vytvorený jednoduchý lístkový katalóg obsahujúci melódie duchovných piesní zo štyroch hudobných tlačí – prvého vydania *Cithary Sanctorum*, dvoch vydání *Cantus Catholici* a Škultétyho *Melodyatury*. K týmto prameňom boli doplnené aj záznamy melódií z niektorých rukopisných zborníkov Paulína Bajana.¹² Problémom tohto pracovného katalógu, ktorý mal slúžiť zrejme len pre internú potrebu bádateľov ústavu, bola jeho nekomplexnosť, chýbajúca nadväznosť na zahraničné databázy, ako aj absencia aspoň základných poznámok o genealógií melódií a ich prípadných vzťahoch. Je zrejme, že tento katalóg nemal suplovať vedeckú databázu melódií duchovných piesní a bol určený len na komparatívny výskum. Obsahoval kartotečné lístky s transkripciou melódií a údajom, na ktorej strane prameňa sa nachádzajú. Kartotéka zostala v tejto rozpracovanej podobe niekoľko desaťročí v zásuvkách a jej využiteľnosť pre potreby aktuálneho muzikologického výskumu je len minimálna.

Rozsah edičného projektu

Edícia melódií slovenských duchovných piesní 16. – 18. storočia počíta s publikovaním transkripcií nápevov zo 16 hudobných tlačí publikovaných medzi rokmi 1571 a 1798, teda v časovom rozpätí vyše dvoch storočí. Najstaršími z nich sú dve pražské vydania kancionála *Pisně nové* z rokov 1571 a 1578 s textami piesní Jána Silvána, ktoré obsahujú 19 rôznych notovaných melódií. Faksimile Silvánových piesní z týchto tlačí vrátane nápevov publikoval pred rokmi Boris Bálent.¹³ Ďalšie nápevy k duchovným piesňam slovenského autora nachádzame v Nigrinovej tlači obsahujúcej žalmové parafrázy Vavrinca Benedikta (1555 – 1615) na spôsob metrických školských ód. Zbierka *Aliquot psalmodum Davidicorum paraphrasi* z roku 1606 obsahuje deväť notovaných štvorhlasných úprav k parafrázam žalmov 75, 79, 80, 82, 90, 94, 96, 97, 102 a 113, ako aj k piesni *Ach Bože svatý, jakých časův sme dočkali*.

Základný korpus melódií slovenských duchovných piesní 17. storočia sa nepochybne skrýva v levočských notovaných vydaniach kancionálov *Cithara Sanctorum* Juraja Trnavského (1592 – 1636) a *Cantus Catholici* Benedikta Szöllósiho (1609 – 1656). Spolu je to sedem tlačí s 397 melódiami k oveľa početnejším textom duchovných piesní.¹⁴ V otázke počtu melódií, predovšetkým v *Cithare Sanctorum*, existovali však v minulosti rôzne názory.¹⁵ Súvisí to aj so skutočnosťou, že sa nezachoval ani jeden kompletný

terializmu ako fenomén feudálneho spoločenského zriadenia umožnili, že publikácia ušla nežiadúcej pozornosti cenzorov.

¹¹ Burlasova notová príloha je ako jediná slovenská publikácia často citovaná aj v poznámkovom aparáte jednotlivých zväzkov edície *Das deutsche Kirchenlied*.

¹² Katalóg pravdepodobne vytvorila Mária Jana Terrayová v spolupráci s Richardom Rybáričom.

¹³ V Bálentovom faksimile je celkovo 21 melódií, z nich tri (k piesňam č. 12, 20 a 22) sú zhodné.

¹⁴ ČAPLOVIČ, Ján. *Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700*. Zv. 1, Martin: Matica slovenská, 1972, č. 828, 999, 1018, 1348, 1437, 1592; zv. 2, Martin: Matica slovenská, 1984, č. 2481.

¹⁵ Napríklad Ľudovít Izák evidoval v 1. vydaní *Cithary* 162 melódií, Julius Batel' 174. Ladislav Burlas zaradil do svojej notovej prílohy 158 melódií, vynechal však tie, ktoré nemal v neúplnom exemplári tlače, s ktorým pracoval. Karol Wurm pred rokmi konštatoval, že v tejto tlači bolo pôvodne

exemplár tejto tlačie.¹⁶ Do komplexu notovaných tlačí 17. storočia zaraďujeme aj katolícky rituál *Cantionale Rituale* Mikuláša Hausenku (1637 – 1683), ktorý obsahuje 19 melódií k slovenským textom, čiastočne aj s chorálovou notáciou, z toho 13, ktoré nie sú zaznamenané v ostatných tlačiach.¹⁷

Z 18. storočia pochádza iba päť tlačí s notovanými melódiami na texty slovenských duchovných piesní. Všetky sú evanjelického pôvodu. Najstaršou je autorská tlač Eliáša Mlynárových *Pijsničnij knižička*, ktorá mala dve notované vydania s 28 melódiami – jedno levočské vydané u dedičov Samuela Brewera (1702) a jedno kežmarské z tlačiarne Vitriariho (1707).¹⁸ Ďalšou autorskou tlačou, takisto s dvoma notovanými vydania, je spevník *Etan Hlasytë prozpěwugjcy* Jána Glosia Pondelského, ktorého prvé vydanie bolo vytlačené v neznámej tlačiarne (bez vročenia).¹⁹ Druhé vydanie vyšlo v bratislavskej tlačiarne Františka Augustína Patzka v roku 1783.²⁰ Notované vydania Glosiových spevníkov obsahujú 83 notovaných melódií. Poslednou tlačou, ktorá zahŕňa až 525 melódií je *Melodyatura aneb Partytura* Adama Škultétyho (Brno: Jan Silvester Siedler, 1798), ktorá je spracovaná podľa staršieho typu organových melodiátúr a obsahuje melódie s číslovaným basom.²¹

Výber melódií zo spomínaných tlačí je obmedzený jediným kritériom: všetky musia prislúchať žánru duchovnej piesne, resp. cirkevného spevu. Textová predloha v češtine,

172 nápevov, s pripočítaním žalmových intonácií 183. Porovnaj: WURM, Karol. O hudobnej stránke Cithary Sanctorum. In: *Cirkevné listy*. 99 (1986), č. 9, s. 141-142. V pripravovanej edícii bude z prvého vydania Cithary samostatne očíslovaných až 187 nápevov, pričom jeden ďalší prislúcha číslu melódie zo staršej Benediktovej tlačie, kde je zaradený ako variant.

¹⁶ V rámci porovnávacieho výskumu, ktorý realizovala muzikologička Adriana Grešová v rámci svojej dizertačnej práce sa podarilo objaviť ďalšie, doposiaľ neznáme exempláre, ktoré sú tiež neúplné. Ich porovnávaním sa s malými výnimkami podarilo zdokumentovať všetky nápevy vydania. Z porovnania vyplýva, že nápevy vydané z rokov 1636 a 1653 sú zhodné a tie z nich, ktoré chýbajú v Burlasovej edícii neboli pridané až do vydania z roku 1653. Porovnaj: VAJDÍČKA, Ľudovít M. *Notované vydania Cithary Sanctorum v 17. storočí*. In: KOVAČKA, Miloš a Eva AUGUSTÍNOVÁ, eds. *Cithara Sanctorum 1636 – 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 109-116; GREŠOVÁ, Adriana. *Juraj Tranovský a jeho význam vo vývoji duchovnej piesne v 17. storočí*. (dizertačná práca). Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, 2020, s. 99-103.

¹⁷ Databáze Knihopis – KPS (Databáze Národní knihovny ČR), K18251. [online]. [cit. 2024-05-10]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/XA9B3V123QXX28LIB6NJPFQUCKQAKUV61VV9LP-7V9JC2Q3663V-28592?func=find-b&find_code=WRD&x=0&y=0&request=Hausenka&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=N

¹⁸ RIZNER, Ľudovít. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*. Diel tretí: L-O. Martin: Matica slovenská, 1932, s. 221-222; TOBOLKA, Zdeněk a František HORÁK. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Praha: Akademická tiskárna, 1939 – 1967, č. 5640, 5641.

¹⁹ Na základe doterajších poznatkov je tlač jednoznačne datovaná do roku 1727. Porovnaj: KENDROVÁ, Zlatica. Jan Glosius Pondelský: Etan hlasitě prozpěwující anebo písničky nábožné. Poznámky k výskumu evanjelického kancionála. In: *Slovenská hudba. Revue pre hudobnú kultúru*. 30 (2004), č. 3, s. 298-299.

²⁰ RIZNER, Ľudovít. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*. Diel druhý: G-K. Martin: Matica slovenská, 1931, s. 28; TOBOLKA a HORÁK, odk. 18, č. 2710, 2711.

²¹ RIZNER, Ľudovít. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*. Diel piaty: S-Š, s. 225; TOBOLKA a HORÁK, odk. 18, č. 15924.

resp. slovakizovanej češtine alebo predpisovnej kultúrnej slovenčine je síce tiež dôležitým kritériom, avšak v odôvodnených prípadoch berieme do úvahy aj latinské texty. V týchto prípadoch je žánrové kritérium nadradené jazykovému, takže vylúčené boli iba latinské liturgické spevy z Hausenkovho *Cantionale Rituale*, nie však napr. latinské duchovné piesne z *Cantus Catholici*. Bolo treba vziať do úvahy, že všetky tri katolícke nototlače sú v zásade dvojazyčné, totiž latinsko-slovenské.

Celkovo tak edícia bude obsahovať 1 125 melódií, vrátane variantných verzií. Číslo sa však označujú len najstaršie verzie melódií, resp. ich prvý výskyt v prameni. Melódie sa radia podľa poradia v jednotlivých prameňoch, od najstaršieho datovaného po najmladší. Ak sa melódia, či už v totožnej, alebo v pozmenenej podobe v tých istých alebo mladších prameňoch opakuje, označuje sa ako variant a priraduje k číslu najstaršej verzie s doplnením malého písmena a, b, c atď. Priradovanie variantných verzií k číslu najstaršej verzie podlieha taktiež chronológii a je dôležitým prostriedkom „utriedenia“ materiálu a objasnenia afiliačných vzťahov. Samozrejme, subjektívnej interpretácii pri určovaní variant sa nedá celkom vyhnúť. Vzťah vzdialenejších variant k pôvodnej melódii je niekedy natoľko nejednoznačný, že je potrebné určiť, či ešte ide o variant, alebo už o novú melódiu so samostatným číslom. Tieto prípady sa nezriedka vyskytujú napr. v Škultétyho *Melodyatura*, kde autor v notovom zápise výrazne zasahoval do metrorytmickej aj melickej zložky nápevov.²²

Transkripcie a poznámkový aparát

Odlíšny typ notácie v jednotlivých prameňoch, medzi ktorými je časové rozpätie vyše dvoch storočí si pochopiteľne vyžaduje, aby melódie boli ľahko čitateľné pre dnešného priemerného čitateľa. Aj keď užší okruh muzikológov by nemal problém s transkripciou ani u zložitejších notačných systémov, predsa si edícia ako celok vyžaduje istú jednotiacu bázu pri vonkajšej podobe notácie. Problémom je totiž práve zdanlivá príbuznosť notačného záznamu v prameňoch 16. a 17. storočia s modernou notáciou. V skutočnosti prežívali v tomto „prechodnom“ notačnom systéme prvky renesančnej bielej menzurálnej notácie, ktorá používala predznamenanie ako proporčný systém určujúci nielen rytmické hodnoty (relatívne trvanie tónov), ale aj tempo.²³ Príliš dlhé rytmické hodnoty by pri prepise do modernej notácie evokovali veľmi rozvláchny spev a taktiež by mohlo dôjsť k dezinterpretácii melódií, v ktorých sa metrum (takt) strieda. Aj keď transkripciou vstupuje do sprostredkovania melódie z prameňa prvok subjektívnej interpretácie, považujeme ju v tomto kontexte za zmysluplnú.

²² Škultétyho zámerom nebolo zachytiť notáciu tradičné melódie piesní, ale fixovať ich organový sprievod určený na koordináciu spevu širšieho spoločenstva. V predhovore k svojej tlači uvádza, že zjednotenie všetkých melódií do rovnakého taktového predznamenania vychádza z toho, že „duchovní Pjsnícky hraj se Choraliter, totižto poznenáhla, slabyka za slabyku, kdežto při každém koncy rytmu zpěw přestává, a mezy tjm Warhanjk k zpjwánj následgycého rytmu přjslussný přístup aneb Intonacyi dělá“. V tomto zmysle chápeme Škultétyho verzie melódií ako funkčne podmienenú simplifikáciu, nie zmenu podstaty melódií. K tejto problematike porovnaj tiež: HAMADOVÁ, Anna. Horúci zemiak slovenskej hymnológie – Melodyatura aneb Partytura Adama Škultétyho. In: *Hudobnohistorický výskum na Slovensku začiatkom 21. storočia I*. M. Hulková, ed. Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra hudobnej vedy, 2007, s. 403-405.

²³ Bližšie k tejto problematike porovnaj: RUŠČIN, Peter. *Cantus Catholici a tradícia duchovného spevu na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2012, s. 60-65.

Transkripcia melódií sa riadi bežnými zásadami v edíciách starej hudby, v predsádkach je pôvodný kľúč, predznamenanie a poloha i forma úvodnej noty. Nasledujúca transkripcia je oddelená dvojčiarou. V prípade zmeny predznamenania počas melódie nasleduje nová predsádka a pokračovanie príslušného úseku melódie. Všetky melódie sa prepisujú do g-klúča. Vo väčšine prípadov, najmä u melódií z prameňov do začiatku 18. storočia je tiež potrebná úprava rytmických hodnôt, predovšetkým diminúciou.²⁴ Taktové čiary sa v tomto type vokálnej hudby používali niekedy aj ako artikulačné znamienka, v starších prameňoch sa nevyskytujú vôbec. Pri prepise ich teda v zásade nedoplňame. Výnimkou sú štvorhlasné verzie, kde sa taktové čiary dopĺňajú podobne ako v renesančnej vokálnej polyfónii medzi notovými osnovami. Ak je v tlačenej predlohe nejaká forma kvadratickej (chorálnej) notácie, transkribujeme ju ako tzv. cantus planus (čierne hlavice nôt bez nožičiek), podobne ako je to zaužívané v edíciách chorálových nápevov, s využitím husľového g-klúča. V prípade že v predlohe je tzv. cantus fractus (chorálová notácia s tromi rytmickými hodnotami), doplníme kratšiu hodnotou v podobe osminovej noty a dlhšiu v podobe dvoch čiernych hlavic nôt vedľa seba. Artikulačné znamienka predstavujúce v zásade odsadenia medzi frázami sú ponechané pri všetkých typoch notácie. Prípadné chyby v tlači sú opravené a označené v edičnej poznámke. Pokiaľ ide o textovú zložku pri notovom zápise, používame diplomatický prepis, nie transkripciu, ktorá prislúcha odbornému spracovaniu literárnych vedcov. Dôležitou časťou edície má byť poznámkový aparát k melódiám i textom. Pri melódiách okrem údajov o mieste výskytu v prameni bude heslovitým spôsobom, za využitia systému skratiek uvedený autor (ak je známy), najstarší pramenný doklad, výskyt v stredo-európskych edíciách či databázach a odkazy na literatúru. Nižšie sa uvádza textový incipit v rozsahu dvoch veršov v diplomatickom prepise s počtom strof v zátvorke, pod ním miesto výskytu textu v prameni, názov rubriky a titulu nad piesňou. K textovému incipitu sa pripája podobný poznámkový aparát ako u melódie – autor, najstarší prameň, výskyt v edíciách a databázach, odkazy na literatúru. K melódii sa prirodzene neuvádza len text ktorý je pri nej zaznamenaný, ale aj všetky texty, ktoré na túto melódiu v referenčných prameňoch odkazujú. Tieto kontrafaktúry majú rovnaký spôsob záznamu a poznámkový aparát ako prvotný text. Otázkou je v tejto súvislosti okruh referenčných prameňov, ktoré obsahujú texty duchovných piesní bez notovaných melódií. Vzhľadom na ich veľké množstvo je nevyhnutný výber relevantnej vzorky, čo sa týka predovšetkým prameňov 18. storočia. Škultéty do svojej melodiatury totiž zaradil texty z rôznych kancionálov a Jakobeiho funebrála. Otázkou je napr. aj zaradenie kalvínskych

²⁴ V nemeckej edícii *Das deutsche Kirchenlied* sa pri transkripcii použila zásada, aby každá melódia končila celou notou. Rytmické hodnoty pri transkripcii sa potom skracujú v rovnakom pomere ako záverečná finála. Porovnaj: STALMANN, Joachim (ed.): *Das deutsche Kirchenlied : Abteilung III. Band 1: Die Melodien bis 1570 Teil 1: Melodien aus Autorendrucken und Liederblättern. Textband*. Kassel, Basel, London, New York, Prag: Bärenreiter, 1993, s. XI. Táto zásada sa však musí v prípade našich tlačí uplatniť s istým obmedzením. Nie je vhodná v prípadoch, keď je disproporcia medzi rytmickými hodnotami melódie a finálou príliš veľká. Napr. vo vydaní Cithary Sanctorum z roku 1674 boli pre finály použité pri tlači notové typy pre maximum (hodnota zodpovedajúca ôsmim celým notám) aj u modernejších melódií využívajúcich malé rytmické hodnoty (minima, fusa – v modernej notácii štvrtová a osminová nota). Bližšie k špecifikám notácie vydania Cithary z roku 1674 porovnaj: GREŠOVÁ, Adriana. Notované vydania Cithary Sanctorum v 17. storočí. In: *Slovenská hudba. Revue pre hudobnú kultúru*. 42 (2016), č. 3, s. 263; RUŠČIN, Peter. Nové nápevy levocských vydaní Cithary Sanctorum z rokov 1674 a 1684. In: *Musicologica Slovaca*. 36 (2019), č. 1. s. 67-68.

slovenských spevníkov z polovice 18. storočia, ktoré obsahujú originálne textové verzie žalmových parafráz s východoslovenskými jazykovými charakteristikami. Odkazy na nápevy s maďarskými incipitmi pri týchto textoch vedú k všeobecne rozšíreným melódiám francúzskych žalmov, ktoré v určitej miere obsahuje aj Tranovského kancionál. Edícia by mala byť rozdelená do dvoch častí – prvá časť bude obsahovať melódie z tlačí vydaných od roku 1571 do roku 1674, druhá časť melódie z tlačí obdobia 1681 – 1798. Súčasťou každej časti bude poznámkový aparát aj prílohy. Predbežne sa nepočíta s vydaním poznámkového aparátu a príloh k celej edícii naraz. Okrem bibliografie a menného registra si bude môcť používateľ konci každého zväzku vyhľadať príslušnú melódiu podľa nasledovných registrov:

- Register melodických incipitov
- Register slovenských a latinských textových incipitov k melódiám
- Register textových incipitov z poznámkového aparátu

Register melodických incipitov bude usporiadaný podľa intervalového kódu od vrchných intervalov k spodným zostupným spôsobom. V našom prípade sa prikláňame k deväťmiestnemu intervalovému kódu, podobne ako je to pri melodických incipitoch v printovej edícii *Edition deutsches Kirchenlied*.²⁵ V českej internetovej databáze *Melodiarium hymnologicum Bohemiae* je na vyhľadávanie použitý tiež deväťmiestny kód, ale v číselnej podobe.

V súvislosti s poznámkovým aparátom je otázkou aj používaný systém bibliografických skratiek tlačených a rukopisných prameňov. V odbornej literatúre neexistuje na Slovensku ani v Čechách jednotný systém. V Nemecku sa systém skratiek veľkého množstva nototlačí s duchovnými piesňami zjednotil na začiatku prípravy edície *Das deutsche Kirchenlied*. Tieto skratky obsahuje publikovaná bibliografia nototlačí s nemeckými duchovnými piesňami do roku 1800, ktorá vyšla v rámci medzinárodnej databázy RISM v podobe úvodných dvoch zväzkov zamýšľanej edície ešte v rokoch 1975 a 1980.²⁶ Žiaľ, v ďalších zväzkoch edície vydávaných od roku 1993 sa kvôli exaktnosti a úspore miesta pri konkordanciách vytvoril paralelne ďalší systém skratiek pre poznámkový aparát, čo sa môže zdať trochu nadbytočné.²⁷ V Čechách sa určitý jednotiaci systém skratiek vytvoril v rámci internetovej databázy muzikológov, ten však nie je kompatibilný ani so skratkami používanými nestorom českej muzikologickej hymnológie Janom Koubom, ani so systémom, ktorý aktuálne používajú českí literárni historici. Tí, mimochodom, v posledných desaťročiach prejavujú o hymnologické témy značný záujem. Keďže sú české a moravské pramene pre našu edíciu dôležité, musíme sa k jednému z týchto

²⁵ STALMANN, odk. 3, s. 66-129.

²⁶ AMELN, Konrad, Markus JENNY a Walter LIPPHARDT. *Das deutsche Kirchenlied.:Kritische Gesamtausgabe der Melodien*. Band I. Teil 1-2. (RISM B VIII). Kassel, Basel, London, New York: Bärenreiter, 1975 – 1980.

²⁷ Porovnaj: STALMANN, odk. 22, s. VIII-XI. Zdá sa, že tento prístup odráža pascu typicky nemeckej snahy o precíznosť a exaktnosť. V prípade stoviek porovnávaných tlačí vznikol nepochybne dosť neprehľadný materiál. Zrejme kvôli jeho obrovskému rozsahu sa po rokoch otvorila otázka zmyslu v pokračovaní tohto edičného projektu, ktorá sa vyriešila jeho predčasným ukončením. V pripravovanej edícii používame systém skratiek z vyššie uvedenej publikácie RISM B VIII.

systemov prikloniť.²⁸ Bolo by vhodné ho zosúladiť so systémom skratiek slovenských prameňov, kde nie je natoľko problém v málo početných hudobných tlačiach, ako skôr u nenotovaných spevníkov a množstva ďalších tlačí obsahujúcich texty duchovných piesní.²⁹

Záver

Mohlo by sa zdať, že v súčasnej dobe printová edícia, ktorej obsahom je thesaurus nápevov duchovných piesní, pôsobí ako projekt z minulého storočia. V ére „Digital Humanities“ by malo byť samozrejmosťou pracovať pri komparácii s digitalizovanými melódiami usporiadanými v prehľadných internetových databázach. Samozrejme, o užitočnosti podobnej databázy niet pochýb. V našich podmienkach by si však vyžadovala lepšiu dostupnosť digitalizovaných prameňov a vysporiadanie sa s autorskými právami, vrátane nemalých investícií do softvérového produktu a primeranej technickej podpory. V tomto smere vždy zohráva dôležitú úlohu návratnosť projektu, o ktorej si v prípade hymnologickej databázy nemožno robiť ilúzie. Prípadná príprava takého projektu v rámci niektorej z grantových schém, ku ktorej možno časom dôjde, by si vyžadovala širší okruh spolupracovníkov a spoluprácu viacerých inštitúcií. Hymnológia bola vždy odkázaná na interdisciplinárny výskum.

V súčasnej situácii, ktorá sa na Slovensku vyznačuje len malým záujmom príslušných vedných odborov o hymnológiu, sa teda ako dostupné riešenie ponúka vytvorenie printovej edície pre melódie z tlačených prameňov. Následne by sa mohla (v prípade šťastnejších okolností) budovať aj digitálna databáza pre melódie z rukopisných prameňov nadväzujúca na printovú edíciu. V tomto smere je príprava prvého zväzku edície melódií slovenských duchovných piesní prvým krokom k vytvoreniu modernej národnej hymnologickej databázy, ktorá okrem iného odráža časť bohatej tradície knižnej kultúry Slovenska.

²⁸ V prípade zavedenia nového systému skratiek hymnografických prameňov sme prirodzene skeptickí. Ťažko možno očakávať, že by ho v akejkolvek podobe akceptovala celá inderdisciplinárna obec špecialistov, ktorí sa v tej či onej miere zaujímajú o hymnológiu. Je skôr praktickým riešením pre tento konkrétny edičný projekt. Samozrejme, všeobecne zaužívané skratky – CS (Cithara Sanctorum) alebo CC (Cantus Catholici) nemá zmysel meniť. Pokiaľ ide o menej zaužívané slovenské pramene, ako aj české a moravské tlače, aktuálne sa prikláňame k využitiu systému skratiek českých literárnych historikov, ktorý sa použil aj v rámci interdisciplinárnej spolupráce pri kritickvej edícii vianočného kancionála Fridricha Bridelia. Porovnaj: KOSEK, Pavel, Tomáš SLAVICKÝ a Marie ŠKARPOVÁ, eds. *Fridrich Bridelius JESLIČKY Staré Nové Pisničky*. Brno: Host, 2012, s. 433-437. K širšiemu okruhu týchto skratiek porovnaj: ŠKARPOVÁ, Marie: „Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými“ : *Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, s. 251-254. U maďarských a poľských tlačených prameňov sa usilujeme rešpektovať skratky používané v tamojších edičných projektoch (RMDT, Hymnorum Poloniae Antiquorum Corpus).

²⁹ Juraj Potúček vo svojom staršom bibliografickom súpise, ktorý by v súčasnosti bolo určite potrebné doplniť, uvádza až 198 nenotovaných tlačí so slovenskými duchovnými piesňami publikovaných do roku 1800. Porovnaj: POTÚČEK, Juraj. *Súpis slovenských nenotovaných spevníkov a príbuzných tlačí (1585 – 1965)*. Martin: Matica slovenská, 1967, s. 129-137.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- AUGUSTÍNOVÁ, Eva. *Cithara Sanctorum. Bibliografia*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2011. ISBN 978-80-89301-86-7.
- BÁLENT, Boris. *Piesne Jána Sylvána*. Martin: Matica slovenská, 1957.
- BURLAS, Ladislav, Ján FIŠER a Antonín HOŘEJŠ. *Hudba na Slovensku v XVII. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954.
- GREŠOVÁ, Adriana. *Juraj Tranovský a jeho význam vo vývoji duchovnej piesne v 17. storočí*. (dizertačná práca). Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, 2020.
- HAMADOVÁ, Anna. *Adam Škultéty: Melodyatura aneb Partytura (1798)*. (diplomová práca). Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, 2006.
- KENDROVÁ, Zlatica. Ján Glosius Pondelský: Etan hlasitě prozpěvující anebo písničky nábožné : Poznámky k výskumu evanjelického kancionála. In: *Slovenská hudba. Revue pre hudobnú kultúru*. 30 (2004), s. 296-335. ISSN 1335-2458.
- KENDROVÁ, Zlatica. *Príspevok k výskumu hudobných prameňov barokovej evanjelickej duchovnej piesne na Slovensku – Spevník Eliáša Mlynárových*. (rigorózna práca). Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, 2011.
- KOVAČKA, Miloš a Eva AUGUSTÍNOVÁ, eds. *Cithara Sanctorum 1636 – 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008. ISBN 978-80-89301-24-9.
- POTÚČEK, Juraj. *Súpis slovenských hudobní (1571 – 1960)*. Zv. 1 (A-F. 1-1546). 2. dopl. vydanie. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 1967.
- POTÚČEK, Juraj. *Súpis slovenských hudobní (1571 – 1960)*. Zv. 2 (G-M. 1547-3669). 2. dopl. vydanie. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 1967.
- POTÚČEK, Juraj. *Súpis slovenských nenotovaných spevníkov a príbuzných tlačí (1585 – 1965)*. Martin: Matica slovenská, 1967.
- RUŠČIN, Peter. *Cantus Catholici a tradícia duchovného spevu na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2012. ISBN 978-80-89135-29-5.
- RUŠČIN, Peter, Eva VESELOVSKÁ a Zlatica KENDROVÁ. *Duchovná pieseň medzi písomnou a ústnou tradíciou : Súvislosti hymnologických prameňov z územia Slovenska*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2019. ISBN 978-80-89135-36-3.
- ŠKARPOVÁ, Marie. *„Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými“ : Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015. ISBN 978-80-7308-547-6.

Mgr. Peter Ruščin, PhD.

Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i.,
Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava,
e-mail: peter.ruscin@savba.sk

Pôsobil ako pedagóg na Konzervatóriu v Košiciach a na Katedre hudby Prešovskej univerzity v Prešove. Od roku 2010 pracuje v oddelení hudobnej histórie ÚHV SAV. Zameriava sa na dejiny cirkevnej hudby 17. a 18. storočia s dôrazom na vokálnu hudbu a duchovnú pieseň.